

TOMAS KAČERAUSKAS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

KULTŪROS TRADICIJA IR NAUJYBĖ: PRIEŠTAROS IR SĄVEIKOS

Cultural Tradition and Novelty: Contradictions and Interconnections

SUMMARY

The article deals with the contradictions and interconnections between tradition and novelty from the point of view of existential phenomenology, pictorial hermeneutics, and cultural regionalistics. The following theses are presented in the article: tradition and novelty in historical discourse are inseparable cultural forms; while transmitting certain cultural tradition, history is a communicative channel; historical images are the factors of a national community's becoming; the aspirations of the participants of certain community are always enlighten by a community's historical perspective, without which the novel loses its background; media while transmitting cultural forms impoverishes the tradition by robbing novel aspects; pictorial hermeneutics is developed as tradition's and novelty's interconnection which presupposes the thresholds and the limits of the different planes of imagination; every cultural phenomenon needs a pictorial environment to be changed by imagination; the cultural change follows from the communicative opportunities of a new phenomenon in pictorial tradition; historical imagination covering future aspirations is an aspect of creativeness, which evokes every cultural change.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjama tradicijos ir naujybės prieštaros bei sąveikos. Remiamasi egzistencinės fenomenologijos, vaizdo hermeneutikos, kultūrinės regionalistikos nuostatomis. Teigiama, kad istorinė žiūra išskyla kaip naujybė, veikianti tautos ateities vaizdijimą. Tradicija ir naujybė istoriniame diskurse išskyla kaip neatsiejamos kultūros lytys. Iškeliamos tezės: mūsų, kaip tam tikros bendrijos dalyvių, siekiai visada nušviesti tos bendrijos istorinės perspektyvos, be kurios naujybė prarastų tradicijos foną, vadinasi, ir bet kokį naujybiškumą; medijos, perduodamos kultūros lytis, nuskurdina tradiciją, atimdamos iš jos naujybiškus aspektus; vaizdo hermeneutika skleistina kaip tradicijos ir naujybės sąveika, kuri suponuuoja slenksčius ir ribas tarp skirtingų įvaizdinimo lygmenų; kiekvienas išskylantis kultūros reiškiny reikalingas vaizdinės aplinkos, kurią jis pakeistų įvaizdinamas; kultūros kismas išplaukia iš naujo reiškinių vaizdinėje tradicijoje komunikacinių galimybių; istorinis vaizdijimas, apimantis ateities siekius, yra kūrybiškumo, žadinančio bet kokį kultūros kismą, aspektas.

RAKTAŽODŽIAI: tradicija, naujybė, vaizdas, supratimas, istorija.

KEY WORDS: tradition, novelty, picture, understanding, history.

IVADAS: TRADICIJA IR NAUJYBĖ

Tradicija ir naujybė – du poliai, tarp kurių skleidžiasi kultūra kaip įtempta egzistencinė kūryba. Tradicija (*trado*) suponuoja perdavimą tam tikros kūrinijos, reikalingos vis naujo supratimo, t.y. įtraukimo į naujai steigiamą hermeneutinę visumą. Viena, perduodama kultūros aplinka, inspiruojanti mūsų egzistencinį projektą. Kita, ši individuali kūryba perimtoje kultūros aplinkoje iškyla kaip naujybė, keičianti mūsų egzistencinę ir hermeneutinę visumą. Perdavimas ir perėmimas turi reikalą su kultūros trūkiu, su įveiktina erdvine ir laikine praraja. Kartu atsiranda komunikacijos reikmė tam tikros kultūros regione, kuris driekiasi tiek vertikaliai (istorija), tiek horizontaliai (geo-grafija). Komunikacija suponuoja *communis* kaip bendriją kultūros perdavimui, kuris leidžia ją palaikyti ir atnaujinti. Perduotina kultūra – drauge palaikytina, tačiau atsidūrusi kitoje aplinkoje ji keičia savo pavidalą kartu keisdama žemę (*geō*), kurioje ji įrašoma (*graphia*).

Taigi perdavimas, palaikymas ir atnaujinimas – neatsiejami ne tik kultūros tapsmo, bet ir bendrijos bei individo joje tapatėjimo veiksniai. Šie sąveikaujantys komunikacijos (abiem minėtomis prasmėmis) modusai įtarpina egzistencijos agento kūrybinius siekius tam tikroje kultūrinėje aplinkoje, kurioje individas ar bendrija įtarpinami kaip ieškantys savo tapatumo, t.y. kaip išeinantys į kitą aplinką, atnaujintą individualia egzistencine kūryba. Individas ir jo bendrija taip pat reikalingi egzistencinės komunikacijos: individas palaikomas savo bendrijos kaip jos kūrybinio palikimo

perėmėjas, kuris įsirašo įdirbtinoje žemėje atnaujindamas ją.

Šis įrašymas leidžia kalbėti apie žemėlapių dvejopą prasme: žemė kaip lapas kultūros įrašui ir įdirbtina pagal perduotą įrašą žemė. Žemėlapis sudaromas kaip priesakas tam tikrai tautinei bendrijai įdirbti žemę su ankstesnių kartų iškovotomis ribomis. Įdirbimas čia reiškia istorinės bendrijos sutelkimą žemėlapio įrašų perskaitymui. Žemėlapis – ir vaizdas, ir raštas – nėra tikrovės atspindys, veikia tikrovės vaizdijimas istorinėje bendrijoje. Jo perskaitymas – supratimo veiksmas susiliečiant žemesniajam (raštovaizdis) ir aukštesniajam (pasaulėvaizdis) hermeneutiniams ratams: vaizdo-rašto, vaizdo-siekio, vaizdo-prisiminimo bei vaizdo-pasaulio sankirta.

Vaizdo hermeneutika, kuri išplaukia iš tradicijos ir naujybės sąveikos, iškelia mokslo, viešybės ir istorijos vaizdinius aspektus. Naujos ir senos mokslo paradigmos susiduria kaip skirtingi tiek reiškiniai, tiek pasaulio vaizdai, kurie dažnai vertinami estetiniais kriterijais (darna). *Aisthesis* kaip jusliškumas vaizdo hermeneutikoje iškyla dvejopai: nurodydamas juslę (rega) ir perkeldamas už juslių (estetinis vaizdijimas). Kartu su tam tikros kultūros tradicija perkeliama tiek vaizdinė orientacija (okuliarcentrizmas), tiek matymo būdas. Pastarąjį galima apibrėžti kaip vizualumo lygmenų unikalią kombinaciją, kuri formuojasi istoriškai komunikuojant gyvoms ir mirusioms kartoms tam tikrose profesinėse arba techninėse bendrijose kaip meistrystės (*technē*) ugdymo aplinkoje.

Perdavimas (komunikacija) jau suponuoja tam tikrą viešybę: perduodamas vaizdas parodomas. Vaizdas įgauna naujus pavidalus veikdamas kitus vizualumo lygmenis, perkeltiant kultūros svorį į patį rodymą (medijas). Istorinis vaizdijimas, veikiant medijoms, iškyla kaip dvejetainis žvilgsnis – pirmyn ir atgal: istorijos reiškiniai tarnauja kaip tautinės bendrijos utopijos kūrimo veiksniai. Šia prasme *istorinė žiūra iškyla kaip naujybė, veikianti tautos ateities vaizdijimą. Istorinė optika, ikūnydama vaizdinį perdavimą, drauge išreiškia kultūrinės tradicijos kismą*. Medijos, transliuodamos istorinius įvaizdžius, atkerta nuo pačios tradicijos: istoriniai įvaizdžiai tampa vartojimo strategijų įkaitais. Kaip tokie jie liudija ir naujybės skurdą: vartojimo industrijos pašalina kūrybingumą kaip egzistencijos būdą, nors ir reikalauja tam tikro išradingumo konkuruojant vartojimo taktikoms. Taigi *istorija – komunikacijos tarp kartų kanalas perduodant tam tikrą kultūrinę tradiciją, o istorijos įvaizdžiai – tautinės bendrijos kaip tos tradicijos telkinio radimosi bei jos naujybinio tapsmo veiksnys*. Tačiau veikiant medijuotai viešybei istorija, kaip ir kitos kultūros lytys, gali būti „išplaunamos“ tiek nuo tradicijos, tiek nuo naujybės dėmių.

Tiek mokslinė, tiek istorinė žiūra kaip kūrybingumo strategijos – ugdomos. Universitetas kaip utopijos ugdymo *topos* drauge yra tradicijos ir naujovės susidūrimo vieta. Kartu su žinija perduodamas ir pasaulio matymo būdas, kuris neatšiejamas nuo kūrybinės egzistencijos kaip išėjimo į vis naują vizualumo lygmenį. Tačiau dėmesys egzistencijai kaip ugdytinam gyvenimo menui (*technē ton bion*) sutelkė pirmąsias mokslo bendrijas (pitagorikai, platonikai, peripatetikai,

epikūrininkai, stoikai). Todėl gyvenimo kaip meno studijos susieja kiekvieną universitetą su antikine tradicija. Šia prasme *kiekvienas naujoviškai ugdomas mokslas perkeltinas toli už savęs į gyvenimo meną ir toli prieš save į šio meno istoriją*. Maža to, universitetas – ir tautos žiedo santalkos vieta, nors jo bendruomenė visada linksta į universalią žiniją. Šia prasme universitetas, užimdamas tarpinę padėtį, visada yra utopiškas, t.y. bevietiškas tarp tradicijos ir naujovės, tarp lokalumo ir globalumo. Nežiūrint to arba kaip tik dėl to universiteto ir tautos tapsmas yra lygiagretūs.

Taigi kultūrinės tradicijos perdavimas sutelkia tautinę bendriją, o šios istorija iškyla kaip kultūros kanalas, kuriame ne tik įsisavinama tradicija, bet ir randasi naujovės. Tautinė bendrija vaizdijama turint prieš akis tautos pasaulį-vaizdą, kuris skleidžiasi istoriškai. Tradicijos, kurios aspektas yra naujybė, tėkmė – dvikryptė: bet koks istorinis vaizdijimas nulemtas mūsų naujybinės žiūros. Kitaip tariant, vaizdas-prisiminimas ir vaizdas-siekis yra neatšiejami. Istorinė rekonstrukcija be dekonstrukcijos ir destruktijos – aklinėjimas kultūros kanalo tamsoje. Ir atvirksčiai, *mūsų kaip tam tikros bendrijos dalyvių siekiai visada nušviesti tos bendrijos istorinės perspektyvos, be kurios naujybė prarastų tradicijos foną, vadinasi, ir bet kokią naujybiškumą*.

Šiame rašinyje pirmiausia panagrinėsiu tradicijos ir naujybės santykį remdamasis, viena, egzistencinėmis priemonėmis, kita, mokslo filosofijos perspektyvomis. Vėliau – naujo kultūros reiškinio komunikacinius aspektus kintančio gyvenamojo pasaulio kontekste. Galiausiai atsigręšiu į universitetą kaip komunika-

cijos modelį bei tradicijos ir naujybės susidūrimo vietą tautinės bendrijos istorinės raidos kontekste. Be minėtų teorinių priegū remsiuosi ribų diskursu

ir vizualumo studijomis, o kaip atvejį pasitelksiu Vilniaus universiteto istoriją, kuri neatsiejama nuo LDK kaip istorinės bendrijos tapsmo.

TRADICIJA IR NAUJYBĖ

Koks santykis tarp kultūros tradicijos ir kultūrinės naujybės ar net kultūros revoliucijos? Viena, revoliucinė naujybė kaip tokia apibrėžiama priešinant ją tradicijai. Kita, bet kokia naujybė reikalinga įgyvendinimo, kuris įmanomas tik tam tikrame kultūros tradicijos kanale. Įgyvendinimas neatsiejamas nuo įvietinimo gyvenamajame *topos*, kartu – nuo įdirbimo šio kultūros lauko, kuris įvaizdinamas mūsų egzistencinės kūrybos šviesoje. Pati egzistencinė kūryba, išskylanti kaip naujas reiškiny bendrijos gyvenamajame fone, yra utopinė, t.y. perkelianči į naują įdirbtiną *topos*. Kyla klausimas, koku mastu naujybė turi būti nauja, kad ji tarnautų šiam tradicijos perkėlimui, kuris visada pakeičia pačią tradiciją. Kita šio klausimo pusė: ar revoliucinga naujybė, neigianti tradiciją, geba užtikrinti įgyvendinimą, įdirbimą, įvietinimą ir įvaizdinimą kaip kultūros tapsmo modusus?

Galima kalbėti apie skirtingus kultūros revoliucijos aspektus: politinį, etinį, estetinį, episteminį, kurie neatsiejami. Antai T. Kuhnas¹ nagrinėja mokslo revoliucijas kaip epistemologinį lūžį. Epistemologija suponuoja pažintinį *logos* kaip intelektualinės tradicijos foną, kuriame išskyla mokslo naujybė. I. Kantas² intelektą sieja su vaizduotės galia, kuri atnaujina pažįstantį protą, tačiau nesuteikia reiškiniams tikrumo. Teigdamas, kad įvaizdinimas yra įtikrovinimo aspektas³, remiuosi ne

tiesiog epistemologinėmis (pažinimo), kiek hermeneutinėmis (supratimo) priegomis. Vaizdo hermeneutika turi reikalą su skirtingais vizualumo lygiais (matymas, žiūra, vaizdijimas) bei skirtingais supratimo ratais, kurie perdengia vienas kitą. Tiek supratimo procesas (vaizdijimas), tiek rezultatai (vaizdas-daiktas, vaizdas-prisiminimas, vaizdas-siekis, vaizdas-pasaulis) čia siejami su vizualumu. Vaizdo hermeneutikoje naujybė išskyla dvejopai: viena, pats kultūros „vaizdinis posūkis“ išskyla kaip tam tikras kultūros atsinaujinimas (jei ne revoliucija), kita, kiekvienas kultūros posūkis turi reikalą su vaizdo pokyčiu tiek žemesniame (daikto matymas), tiek aukštesniame (pasaulio matymas) lygmenyse.

Kiekviena kultūros revoliucija siekia pristatyti naują pasaulio vaizdą, kuris turi reikalą su pažintina (epistemologija) grožio (estetika) ir gėrio (etika) žmogiškąja visuma. Būdami vieši šie idealūs žmogaus veiklos modusai išskyla kaip socialinio kismo šaltiniai. Viešumas ir utopiškumas – skirtingos tos pačios monetos pusės: tik būdama vieša, t.y. politinė, idėja yra sektina ir, atvirksčiai, tik būdama utopinė, t.y. be konkrečios vietos (*topos*), neįvietinta, idėja gali iškilti kaip vieša. Pažinimas ir supratimas – taip pat viešumos aspektai. Pažinimo ir supratimo skyrybas inicijuoja ne tiek skirtingos mokslo priegos (epistemologinė ir hermeneutinė), t.y. skirtinga

mokslinė žiūra, kiek jų santykis su viešybe. Pažinimas apeliuoja į apšviestą viešai vartotiną globalią tiesą, supratimas – į lokalų reiškinį, veikiantį mūsų egzistencinį išėjimą link viešai vaizdijamos visumos.

Pažįstame ir suprantame kaip socialinių institucijų (taip pat ir universitetų) nariai, t.y. tradiciniu būdu, veikiamu medijų, šioms perduodant ne tik kultūros vaizdus, bet ir jų žiūrą. Medijos kaip viešumos įrankiai ir įkaitai ne tik įvaizdina kultūros lytis viešumos agentų matymui, bet ir išvaizdina jas prisidėdamos prie jų suvienodinimo homogeniškoje kultūros tėkmėje be lokalių skirčių. Tokioje kultūros tėkmėje be slenksčių negalimas joks egzistencinis išėjimas kaip naujybės kūrybos akstinas. Todėl *medijos, perduodamos kultūros lytis, ne „keičia viską“*, perfrazuojant McLuhaną⁴, *bet atvirkščiai, nieko nekeičia, t.y. nuskurdina tradiciją atimdamos iš jos naujybiškumo reikmę*⁵. Kiekvienas individualus vaizdas medijų *das Man*⁶ veidrodyje virsta „tuo pačiu“: vietoj egzistencinio įvaizdinimo turime medijuotą išvaizdinimą. Praradusi atsinaujinimo galimybę tradicija ima merdėti tapdama medijų įkaite. Taigi *kultūros hermeneutika* (kurios dalis – vaizdo hermeneutika), *skleistina kaip tradicijos ir naujybės sąveika, apima kultūrinę regionalistiką, kuri suponuoja slenksčius ir ribas tarp skirtingų sambūvio įvietinimo lygmenų*. Pastaruosius atliepia pažinimo ir supratimo skirtingos optikos.

Tačiau pažinimas yra viešo atsinaujinimo veiksnys. Neatsitiktinai F. Baconui „žinojimas – jėga“, o K. Marxui idėjos turėjusios pakeisti pasaulį. Žinojimą jėga paverčia viešybe, kur jis rezonuoja perduodamas⁷. Kitaip tariant, žinojimas

tampa grėsmingu susiliedamas su medijų „fataliomis strategijomis“ (J. Baudrillardas), kurios, pačios būdamos aklos, aptemdo ir žinojimą. Šis, atsiskyręs nuo kitų žmogaus kūrybinės visumos dėmenų, negeba peržengti kultūros slenksčių ją atnaujindamas. Šio viešo uždarumo pradžia – savirefleksijos negeba⁸, t.y. nematymas savęs egzistencinės kūrybos visumoje. Panašiai revoliucinga naujybė, nutraukusi ryšį su tradicija, pakeičia pasaulį tik nuskurdindama kultūrą, kuri pajungiama politinei ideologijai. Taip, būdamas naujybės akstinas, pažinimas veda į monopolizavimą, centralizavimą ir biurokratizavimą viešo pasaulio vaizdo, kuris atremtas į „mokslius“ pamatus. Mokslo krizė⁹ iškyla kaip išvaizdinimo išdava, mokslui nematant savęs egzistencinės kūrybos kontekste, kuris skleidžiasi kaip tradicijos ir naujybės sąveika kultūros rišioje mozaikoje.

Čia „mokslinis“ nurodo inertišką mąstymą, uždara tiek, kiek jis yra politinis. Galima kalbėti apie idėjų komunikaciją politiniame rate, kuriame skleidžiasi kultūra. Politika kaip komunikacijos kanalas kultūros fenomenams – ne tik kultūros dalis, bet ir kultūros sklaidos aplinka. Politikai ir kultūrai keičiantis vaidmenimis, susidaro komunikatyvi erdvė individui kaip bendrijų mazgui. Individo egzistencinė kūryba yra nuolatinė ieška vaizdo brolių, kuriuos radęs jis suriša skirtingai vaizdijančias brolijas savo gyvenimo siekių mazgu. Taigi *individas nuolat iš-eidamas į kitą vaizdinį lygmenį drauge sumezga ne tik vaizdo brolius, bet ir istorines brolijas*¹⁰. Kitaip tariant, istorinių bendrijų komunikacijos grandis – individas, kurio egzistencija traktuotina kaip kūrybinis vaizdijimas. Tačiau šio vaiz-

dinio atsinaujinimo sąlyga – istorinė žiūra, t.y. tradicijos perdavimas, kurio agentas – egzistuojantis individas su savo vaizdine aplinka.

Grįžkime prie politikos klausimo, kuris nėra tapatus viešumos ir viešybės klausimams. Politika gali būti nevieša, o viešuma – nepolitiška. Viešybės sąvoka čia vartojama siekdamas pabrėžti medijų vaidmenį: ne bet kokia viešuma (kaip ir politika) yra medijuota. Šie trys politinio gyvenimo modusai liudija tiek kultūros su įvairiais lygmenimis erdvumą, tiek jos komunikatyvumą. Kiekviena visuomenė turi kultūros politiką, apimančią mokslo politiką – visuomenė bręsta palaikydama viešą erdvę (*polis*), kur susikerta viešuma, viešybė ir politika. Gyvenamoji erdvė yra vieša tiek, kiek kariauja šie modusai, suteikdami kūrybinį pereinamumą nuo vieno vizualumo lygmens prie kito. Nors matymas, žiūra ir vaizdijimas nėra vien politinio gyvenimo priklausiniai, jie persistumia drauge su šių modusų poslinkiais. Vizualumo procesų persistūmimas vienas kito ir rezultatų atžvilgiu politinio gyvenimo erdvėje su kariaujančiais modusais žymi kūrybos komunikaciją, kuri neatsiejama nuo mūsų judėjimo link egzistencinio vaizdo kaip viešai vaizdijamos utopijos.

Komunikacija, neatsiejama nuo *communis* (bendrijos, brolijos), žymi poslinkį nuo individualaus prie bendrinio vaizdo, kuris išskyla būdamas ne tiek abstraktus (metafizinis), kiek priklausydamas bendrijai – ir vaizdijančiai, ir vaizdijamai. Todėl socialinio mazgo vaidmenį atlieka ne vien individas, bet ir bendrija, turėdama savo viešą erdvę komunikaciniams poslinkiams. Universitetas kaip vieša

erdvė yra brandinamų visuomenėje kultūros siekių ir perduodamų iš kartos į kartą mokslo idėjų mazgas. Taigi universitetas yra vieša vieta idėjų cirkuliacijai tiek didžiajame, tiek mažajame komunikacijos ratuose, kur jos keičiasi vaidmenimis. Šiuo atveju didysis ratas turi reikalą su mokslo politika¹¹, o mažasis apima komunikaciją specializuotuose mokslų laukuose.

Mažasis ir didysis komunikacijos raišiai, kurie kartu ir hermeneutiniai, susikabina vaizdiniais krupliaračiais: mes suprantame reiškinius, matiniui išskylant žiūrinio, o šiam – vaizdinio kontekste. Tai įmanoma ugdomam individualiam matymui slenkant link bendrijos žiūros, kuri keičiasi individui įgyvendinant (drauge įvaizdinant) savo hermeneutinę egzistencinę visumą. Pats ugdymo procesas – naujybės ir tradicijos susidūrimo atvejis, nerimstant vaizdų karams. Ideologinis ugdymas išplaukia iš politikos ir pažinimo simbiozės, kuri numato vienašalytę pažintinę bendrijos aplinką, ignoruojant tiek individualų vaizdijimą, tiek naujybiškumą, nors kaip tik toks homogeniškos visuomenės vaizdas yra labiausiai utopinis. Politikos ir viešybės vedybos iš išskaičiavimo medijuotoje kultūroje ne pašalina, bet paaštrina vizualumo prieštaras, kurios kaip komunikaciniai vaidai perkeliamos į kultūros kuluarus. Vaizdo hermeneutikos terpė – individo egzistencinė aplinka vietoj politinės kultūros, aptarnaujamos medijų. Vaizdo hermeneutikos reikmė išskyla tik esant vaizdų polifonijai: *poli* ir *phōnē* (garsas, kalba) sankiba čia žymi kalbinės aplinkos lūžius ir kaitą, susidūrus perduodamai tradicijai ir kuriamai naujybei.

NAUJO REIŠKINIO KOMUNIKACINIS ASPEKTAS

Pažinimo su politinėmis sąsajomis alternatyva yra supratimas, kuris išplaukia iš egzistencinio požiūrio. Alternatyva kaip kitybė nurodo kultūros – egzistencinės kūrybos – sandarą, kuri nepašalina kitokios perspektyvos, t.y. vaizdijimo, galimybės. Nebendramatiškumo tezė ne pašalina kultūros kaip visumos studijas, bet praturtina jas naujų, kitokių žiūrų galimybėmis. Kitaip tariant, nebendramatiškumo tezė pasitarnauja kultūros kaip rūbo su paslėptomis raukšlėmis sampratai. Kultūros kaip egzistencinės kūrybos daugybiškumą ir kitybiškumą suponuoja tiek žiūros individualumas, tiek vaizdinis išeinamumas, kurie išplaukia iš egzistencijos sandaros. Individuali būtis myriop (*Sein zum Tode* – Heideggeris) yra kūrybiškumo kaip atsparos ne tik akiai mūsų lemčiai, bet ir pačiai viešo *das Man* mašinerijai šaltinis. Šia prasme būtis myriop – įvaizdinimo kelias, vedantis į utopiškos kultūros visumos įgyvendinimą, įtikrovinimą ir įdaiktinimą. Tačiau utopiškumas kaip kultūros raukšlėtumo aspektas – būtina egzistencinio vaizdijimo sąlyga: mūsų nauji vaizdai, būdami pakeliui, hermeneutiniu ratu gražina prie perduotos tradicijos.

Taigi turime reikalą su egzistencine atspara pačiai viešybei, bet kokiai atspairai išskylant tik kaip vaizdijamam reiškiniui, t.y. viešai. Maža to, mūsų egzistenciniai siekiai, net labiausiai individualūs, bręsta viešai vaizdijamoje aplinkoje, kurią keičia kiekvienas egzistencinis projektas. Ši geba keisti yra politinė dėl viešo poveikio, nors politiškumas ir viešybė nesutampa įgydami skirtingus atspalvius, klostantis kultūros rūbui. Vadinasi,

kiekvienas įgyvendintinas naujas reiškinys reikalingas vaizdinės aplinkos, kurią jis paकेistų įvaizdinamas. Taigi kultūros kismas išplaukia iš naujo reiškinio vaizdinėje tradicijoje komunikacinių galimybių. Apskritai galimybė ir komunikacija – neatsiejamas: perdavimas įmanomas tik esant paslėptoms vietoms (raukšlėms), kurios atveriamos perdavimo metu. Vaizdijama utopija – viena iš tokių vietų (bevietiškumų), kurios atsiveria perduodamos tradicijos ir kuriamos naujybės kryžkelėje.

Tokiu būdu galima kalbėti apie viešybę kaip įgyvendintino ir įvaizdintino reiškinio komunikacinę galimybę. Čia iškyla skirties tarp viešos ir politinės sferų niuansas: perduodamas gyvenamajame pasaulyje, egzistencinis reiškinys yra nebūtinai politinis net traktuojamas plačiąja prasme, t.y. kaip besireiškiantis polylje. Reiškimasis apima įdaiktinimą ir įvaizdinimą kaip įtraukimą į kuriamą egzistencinę visumą, kuri lieka paslėpta kultūros rūbo klostėse, kol netampa vieša. Turime reikalą ne tik su mūsų aktualia politine veikla, bet ir su vaizdine komunikacija, kuri apima ankstesnes kartas. *Kiekviena mūsų tėvų utopija aktuali ir mums ne dėl mūsų nekintančio gyvenimo, priešingai, dėl naujo socialinio horizonto, kur ši utopija iškyla sudarydama naują dvasinį poli. Todėl, pati perduotina mūsų socialiam gyvenimui, tradicija iškyla kaip naujybės aspektas.*

Taigi turime traktuoti mūsų socialinę aplinką kaip istorinę, o istorinę bendriją – kaip mūsų socialinę aplinką. Kitaip tariant, mūsų tautos istoriniai herojai yra mūsų socialiniai partneriai, kurie patenkinami įgyvendinant jų utopijas. Kita

vertus, kiekvienas herojus gyvas dėl jo vaizdinio, sukurto tokioje vaizdijamoje bendrijoje kaip tauta¹². Kaip vaizdijama bendrija, tauta yra tikroviška dvejopai: kaip įvaizdinama mūsų egzistencinių siekių horizonte ir kaip vaizdijanti savo herojus, kurie atveria mums tą horizontą. Įvaizdinimas ir įtikrovinimas čia – analogiški egzistencinio tapsmo (kalbant tiek apie individą, tiek apie bendriją) modusai. Analogiški nereiškia tapatūs, veikiau sąveikaujantys tam tikro herojiškai iškovotino *logos* horizonte, kuris atsiveria naujai kiekvienai kartai. Kiekvienas herojus gyvas dėl savo įvaizdžio, sukurto vaizdijančioje ir vaizdijamoje bendrijoje. Taigi *istorinis vaizdijimas, apimantis ateities siekius, yra kūrybiškumo, žadinančio bet kokią kultūros kismą, aspektas.*

Atmestas reiškiny nesukelia jokio kultūros kismo ir, atvirkščiai, įsisavintas naujas reiškiny inicijuoja gyvenamojo pasaulio kismą nepaisant to, kad jis praranda savo naujumą pačios komunikacijos metu. Tiesą sakant, „atmestas reiškiny“ yra *contradictio in adjectum*: iškildamas reiškiny jau įsisavintas kaip perteiktinas bent jau kritikai. Tačiau kultūros kismas reikalingas tam tikros atsparos komunikacijos kanaluose, kur nušlifuojamas kiekvienas reiškiny, pasirodęs kaip naujybė. Ši atspara keičia pačią socialinę komunikaciją, kurios agentai yra taip pat istorinės bendrijos. Kita vertus, kiekvienas reiškiny praranda savo naujumą kaip gebą priešintis ir kartu perkelti mūsų kultūros *topos* komunikacijos metu.

UNIVERSITETAS KAIP KOMUNIKACIJOS MODELIS

Universitetas su mokslo komunikacija yra sąveikos tarp tradicijos ir naujybės, *topos* ir utopijos, viešybės ir politikos, bendrijos ir visuomenės, mokslo ir ugdymo modelis. Universiteto įsteigimas paprastai išplaukia iš socialinio atsinaujinimo planais ir naujų metodų siaurą prasmę reikmės. Antai Bolonijos universitetas suvienijo magistrus, atvėrusius naujas prieigas kanonų teisėje, o Paryžiaus – naują dialektinį mąstymą teologijoje. Naujybė šiuo atveju tampa akstinu burtis į bendruomenę, kuri užtikrintų kūrybinių užmojų perdavimą. Perduodami jie įgauna tam tikrą formą – yra įgyvendinami, įtikrovinami ir įvaizdinami naujame mokslo komunikacijos regione, įvardytu *universitas*. Universitetas reiškė ne mokslų visumą¹³, bet mokslo ir ugdymo visybinių regioną, kuriame visuomenei rodoma

naujybė ir perduodama bendrijos dalyviams žinijos įgyjimo tradicija. Universiteto bendrija, sudarydama lokalų regioną¹⁴, susaistyta tiek su tautine visuomene, kurios galva pripažįsta jos ypatingą matymą ir vaidmenį (privilegija), tiek su pasaulio mokslo šviesos visuomene, kuriai atstovauja popiežius, sankcionuojantis naują šviesos židinį (bulė).

Kiekvieno universiteto radimasis išreiškia iškilimą naujos bendrijos, kuri susaistyta tiek su tautos regionu, tiek su pasaulio mokslo bendruomene. Užimdama tarpinę padėtį, universiteto bendrija yra utopinė: ji rodo tautai kelią remdamasi perduodama visuotine tradicija, kurią papildo žinijos būdais, iškilusiais tautiniame regione. Universitetas buvo visybė ir kaip autonomiška visuma su teisiniu, administraciniu ir

finansiniu imunitetu. Autonomija – taip pat tradicija, siekianti pirmojo – Bolonijos – universiteto atsiradimą: Frydricho I privilegija *Authentica Habita* suteikė šiam universitetui teisinį išskirtinumą. Valdovų privilegijos, išskiriančios aukštąją mokyklą kaip valstybės mokyklą „galvą“ (centrinę mokyklą), kartu suteikdavo jai universitetų komunikacinės visybės nario statusą: privilegija, kaip tam tikra tradicija, įrašydavo naują valstybės mokslo bendriją į pasaulinį tinklą tradicijos perdavimui.

M. P. Šaulauskas ir A. Bumblauskas universiteto visybiškumą sieja su vertybiniu trejybiškumu, kuris atspindi istorinio universiteto, išgyvenusio skirtingas epochas, raidą: 1) „viduramžių polilogas“, pagrįstas multicentrizmu ir netarpiška kompetencijos komunikacija, 2) „modernusis statizmas ir scientizmas“, sietinas su tautiniu „monocentrizmu“ ir medijuotu kompetencijos perdavimu, 3) „šiuolaikinis ekonomizmas ir globalizmas, palaikomas transnacionalinio monocentrizmo“ ir medijuotas „kompetencijos instrumentarėjumi“¹⁵. Autoriai pagrįstai kalba apie perduodamos vertybinės tradicijos ir naujos mokslinės kūrybos sąveiką. Be to, vertybinis pjūvis leidžia jiems istoriškai traktuoti universiteto bendrijos tapsmą, kuris neatsiejamas nuo tautinės visuomenės raidos. Galiausiai tai atliepia pliuralistines mokslo, neatsiejamo nuo moralės, prielaidas. Tačiau lieka neaišku, kaip šios vertybės, atspindinčios skirtingą istorinės visuomenės žiūrą, sugyvena po vienu universiteto stogu, sudarydamos viena kitai atsvarą. Bet kokio vaizdo rekonstrukcija kitame egzistencijos regione yra naujybė. Kiekviena istorinė žiūra yra

utopiška, t.y. beviėtė, balansuodama tarp praeities reiškinių ir ateities pavidalų.

Istorinių vertybių vaizdijimas – taip pat rekonstrukcija, neatsiejama nuo mūsų, matančių ir kalbančių tam tikrame sambūvio regione, siekių. Vertybės, veikiančios mūsų matymą įvairiais lygmenimis, tarnauja kaip vaizdinio supratimo ratų dantračiai, sukabinantys skirtingas vizualumo plotmes ir iškeliantys mus kaip vientisas būtybes, kurias vienodai stebina „žvaigždėtas dangus virš manęs ir moralės dėsnis manyje“¹⁶. Šis žiūros horizontas nuo žvaigždėto dangaus iki moralės dėsnio maitinamas tiek mūsų istorinio matymo, tiek ateitinio vaizdijimo. Vertybės, skirtingai nei moralės dėsnis, sutelkiantis mąstymą į didįjį (kategorinį) imperatyvą¹⁷, išskleidžia mūsų žiūrą nuo vieno egzistencinio horizonto krašto iki kito, apimdamos skirtingus gyvenamuosius regionus, nukreiptus tiek į praeitį, tiek ateitį. Kartu vertybės sutelkia, apibrėždamos egzistencijos regioną, kuriame teikiami pavidalai vaizdijamiems reiškiniams, perkeliantiems mūsų žiūrą. Vertybių spektro sutraukimas į tris, nors ir padeda lokalizuoti tam tikrą žmogiškos veiklos regioną (būtent universitetą) ir išreiškia sutelktą mąstymą, apriboja mūsų žiūros horizontą, kuris plečiasi sąveikaujant tradicijai ir naujybei. Vertybės traktuotinos kaip tam tikri vaizdo hermeneutikos mazgai, organizuojantys mūsų supratimą, bet kartu atveriantys gyvenamąjį horizontą. Vertybės, pačios būdamos paslankios, išreiškia egzistencinių regionų sankirtas ir iškyla kaip mūsų žiūrą (ir mokslinę) perkeliantys veiksniai. Vertybės ir perduodamos kaip tradicija, ir sukuriamos kaip naujybė. Jų istoriškumas reiškia tiek kaitą, keičiantis

istorinės visuomenės žiūrai, tiek istorinės atminties svarbą, tam tikrai bendrijai vaizdijant savo ateitį.

Vilniaus universiteto (VU) radimąsi laidavo tiek Abiejų Tautų Respublikos valdovo Stepono Batoro privilegija, tiek popiežiaus Grigaliaus VIII bulė, tiek LDK pakanclerio E. Valavičiaus mažasis antspaudas, pavadavęs didįjį antspaudą, buvusį kanclerio M. Radvilos Rudojo rankose. Universitetas radosi persidengus pasaulietinei valdžiai ir bažnytinei valiai, karalystės politikai ir didžiosios kunigaikštystės lūkesčiams, ordino mesianizmui ir tautos rūpesčiui. Vilniaus universitetas, plėtojamas jėzuitų ir globojamas valstybės veikėjų, tapo skirtingų – *sacrum* ir *profanum*, globalaus ir lokalaus, mokslinio ir politinio – regionų paribio žemė. Kaip šiauriausias ir ryčiausias kontrreformacijos židiny, VU „tapo jėzuitų ekspansijos centru visoje Respublikoje“¹⁸. Šia prasme VU laikytinas Vidurio Europos modeliu: būdamas pakraštyje jis tapo kovos už tam tikras Europos vertybes centru¹⁹.

Bumblauskas ir Šaulauskas pagrįstai atkreipia dėmesį į VU absolventus šventąjį (Andriejus Bobola), žvaigždžių tyrinėtoją (M. Počobutas), dangaus kūnų vardo savininką ir universiteto sveturįkūrėją (I. Domeika) bei poetinio žodžio meistrus (K. Sarbievijus, Cz. Miłoszas)²⁰. Šį vaizdytojų sąrašą galima papildyti Kanto tradicijos tęsėju (J. H. Abichtas²¹). Visi jie turėjo reikalą su reiškiniiais, apšviečiančiais mūsų vaizdijimo horizontą nuo žvaigždžių virš mūsų iki moralės nuostatų mumyse. Šventasis rodo kelią, apšviestą vaizdijamos anapusbės, žvaigždžių tyrinėtojas – neaprėpiama kelią virš mūsų, universiteto įkūrėjas –

VU modelį kaip universitetinį kelią, poetai – kelią tarp žodžio ir egzistencijos, filosofas – minties kelią. Metodas reiškia kelią mokslininko, kuris yra tiek tam tikros bendrijos vaizdijimo dalyvis, tiek individualios žiūros, neatsiejamos nuo jo būties myriop turėtojas, t.y. komunikacijos agentas ir pasipriešinimo jai herojus. Naują kūrybos kelią geba rodyti tik perduodamos tradicijos auklėtinis, atsparus jai įkūnydamas tam tikrą vertybių mazgą, atremtą į egzistencinę žiūrą. Ši klostosi kaip skirtingų vizualumo lygmenų sankirta, individui dalyvaujant bendrijos kūrybiniuose užmojuose.

Universitetas yra tiek komunikacinių kanalų, aptarnaujančių naujų idėjų perdavimą, tiek biurokratinės mašinerijos, grasančios pačiai komunikacijos naujybei, modelis. Universitetas kaip vieša vieta ir atspindi, ir apšviečia keistiną politinę visuomenę. Vilniaus universitetas, įsteigtas kosmopolitinio jėzuitų ordino, buvo ne tik kovos už katalikiško regiono atgavimą centras (kontrreformacijos forpostas), jis išreiškė ir tautos (švietimo galva) bei valstybės (tarnautojų kalvė) lūkesčius. Jau pradiniam VU raidos etape susimezergusios tautinė ir universali žiūra leido atverti kūrybingą horizontą mokslininkui, esančiam tarp dviejų – tradicijos ir naujybės, sambūvio ir individualios būties – regionų²². Tautai tapus kito politinio regiono dalimi (1795 m.), VU bendrijos žiūra imta traktuoti kaip svetima, todėl universitetas kaip nesuderinamas su naujuoju *polis* uždaromas (1832 m.). 1919 m. bandymai atkurti VU – dar vienas mokslinės tradicijos ir politinės naujybės sampranos pavyzdys: kiekvienas atkuriamo universiteto (lietuviškojo, lenkiškojo, socialistinio) modelis išreiškė mokslo regio-

no, kaip vaizdijimo vietos ir tam tikros politinės bendrijos (tautinės ar klasinės), žiūros sąsajas.

Universitetas – ne tik komunikacijos regionas perduodant tradiciją ir kuriant naujybę, bet ir politikos bei viešybės mazgas. Viena, universitetas, būdamas visuomenės modelis (miniatiūrinis polis²³), pats yra tam tikra įviešinimo ir įpolitinimo vieta. Antra, būdamas įtrauktas į pasaulinį mokslo tinklą, jis dalyvauja medijų strategijose, kurios suponuoja reitinginį kompleksą²⁴. Galiausiai universiteto su Filosofijos fakultetu priešakyje²⁵ mokslininkai tyrinėja naujus viešybės bei politikos reiškinius matydami juos tam tikroje mokslinės žiūros perspektyvoje. Politikos ir viešybės santuoka paradok-

saliai suaktualina sekuliarizuotoje valstybėje universiteto absolventus šventuosius: nors Bažnyčia atskirta nuo valstybės, ji nėra atskirta nuo viešybės, kurios „privalumais“ sėkmingai naudojasi, be to, kiekviena beatifikacija ir kanonizacija – politinis reikalas, kuris priklauso nuo šventojo atstovaujamo politinio darinio įtakos bei Vatikano politinės žiūros. Šia prasme šventųjų kiekis – politinio darinio svorio rodiklis.²⁶ Ir atvirkščiai: šventieji kaip mūsų vaizdijami globėjai nušviečia politinį tautos kelią. Taigi sekuliarizuotoje valstybėje kartu su medijuotos politikos padidėjusiu svoriu naujai išskyla ir šventųjų, kurie atstovauja šimtmetinę tradiciją ir atspindi politines tendencijas, vaidmuo.

IŠVADOS

Socialinė istorija kaip kultūros tradicijos talpykla interpretuotina apmąstant utopiją kaip naujus viešus siekius. Net mūsų protėvių istorinė utopija vaidina naujybės vaidmenį dėl socialinio kismo ir kūrybinio vaizdijimo. Tokiu būdu istorija yra tam tikra socialinė komunikacija kaip kultūros kanalas įgyvendinti utopijai. Tradicija ir naujybė visada žengia koja kojon. Tai – skirtingi kultūros kaip egzistencinės kūrybos aspektai, kurie keičiasi vaidmenimis, skleidžiantis kultūros lytims. Tradicija ir naujybė neatsiejamos nuo tam tikros žiūros perdavimo kultūros kanalais: individo

vaizdijimas įmanomas sambūvio horizonte, kuris atveria vis naujus egzistencijos regionus. Skirtingi kultūros raidos dalyvių – tiek bendrijų, tiek individų – vizualumo lygmenys išskyla ne tik ir ne tiek dėl kultūros okuliarcentrizmo, kiek dėl sambūvio sandaros: ir individas, ir bendrija veikia kaip skirtingų vizualumo regionų mazgai. Universiteto bendrija – vienas iš tokių mazgų, kur susikryžiuoja techninė (meistrystė), politinė (viešybė), istorinė (atmintis), egzistencinė (perkėlimas), utopinė (bevietiškumas) žiūros, tradicijai ir naujybei keičiantis vaidmenimis.

Literatūra ir nuorodos

¹ T. Kuhn. *The Structure of Scientific Revolutions*. – Chicago: University of Chicago Press, 1970.

² I. Kantas. *Grynojo proto kritika*. – Vilnius: Mintis, 1982.

³ T. Kačerauskas. *Tikrovė ir kūryba: kultūros fenomenologijos metmenys*. – Vilnius: Technika, 2008.

⁴ M. McLuhan. *Kaip suprasti medijas: žmogaus tęsiniai*. – Vilnius: Baltos lankos, 2003.

- ⁵ McLuhanas kalba apie juslių užblokavimą ir saviamputaciją, kurios keičia visos kultūros sandarą (žr. ten pat, p. 61).
- ⁶ M. Heidegger. *Sein und Zeit*. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1993.
- ⁷ Anot V. Flusserio, „informacijos suma perduodant didėja vietoj to, kad mažėtų“ (V. Flusser. *Vorlesungen zur Kommunikologie*. // *Kommunikologie*. – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 2007, S. 248).
- ⁸ Pasak M. Horkheimerio ir T. W. Adorno, mokslas neturi savimonės, tai — įrankis, techninės pratybos, nutolusios nuo savo tikslų refleksijos (M. Horkheimer, T. W. Adorno. *Dialektik der Aufklärung* // T. W. Adorno. *Gesammelte Schriften*, Bd. 3. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1984, S. 104).
- ⁹ Apie kurią kalbėjo E. Husserlis (E. Husserl. *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie*. // *Husserliana VI*, hg. W. Biemel. – Haag: Martinus Nijhoff, 1962).
- ¹⁰ Individo kaip bendrijų mazgo idėją plėtojau veikale *Tikrovė ir kūryba: kultūros fenomenologijos metmenys*.
- ¹¹ Mokslo politika, kultūros politika ir politika – trys politinio gyvenimo lygmenys, kurie sąveikaudami gali peržengti politinės viešybės ribas, žyminčias vienalytę medijuotos kultūros erdvę be vizualumo slenksčių ir skirtingų gyvenimo modusų įtampos.
- ¹² Prisiminkime B. Andersoną (B. Anderson. *Imagined Communities*. – London–New York: Verso, 2006).
- ¹³ Nei Bolonijos, nei Vilniaus universitete jos nebuvo; jie turėjo po vieną aukštesnįjį fakultetą: pirmasis – kanonų teisės, antrasis – teologijos. Tiesa, aukštesnysis fakultetas, rodantis mokslo horizontą, buvo būtinas.
- ¹⁴ Iš pradžių Vilniaus universiteto bendriją tesudarė 50–60 darbuotojų ir 600–800 studentų (*Vilniaus universiteto istorija 1579–1994*. – Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1994, p. 44–45).
- ¹⁵ M. P. Šaulauskas, A. Bumblauskas. The threefold step of *Academia Europeana*: a case of *Universitas Vilnensis*. // *Problemos*, 2009, Nr. 76, p. 10–11.
- ¹⁶ I. Kantas. *Praktinio proto kritika*. Vertė R. Plečkaitis. – Vilnius: Mintis, 1987, p. 186.
- ¹⁷ „Elkis taip, kad tavo valios maksima visada galėtų kartu būti visuotinio įstatymų leidimo principas“ (ten pat, p. 45).
- ¹⁸ *Vilniaus universiteto istorija 1579–1994*.
- ¹⁹ Plačiau apie šią Vidurio Europos koncepciją žr.: T. Kačerauskas. Central Europe as an imagined region in the clash of civilizations. // *Limes*, 2009, Nr. 2 (2), p. 4–13).
- ²⁰ Tai netiesioginis priekaištas VU istorijos (*Vilniaus universiteto istorija 1579–1994*) sudarytojui bei autoriams, kurių žiūrai trūksta visybiškumo: filosofijos tapsmą universitete aprašinėja istorikas, neskiriantis teologijos nuo teleologijos (ten pat, p. 88), o tarp iškilų VU asmenybių istorikai nemato nei šventojo (A. Bobolos), nei Nobelio premijos laureato (Cz. Miłoszo), nei europinio lygio poeto (A. Mickevičiaus). Tai siauro vaizdijimo pavyzdys: profesinis vaizdas bendruose mokslo namuose netampa skirtingų bendrijų vizualumų mazgu.
- ²¹ Plačiau apie J. H. Abichtą žr.: S. Tunaitis. J. H. Abichto filosofijos ištakos. // *Filosofija. Sociologija*, 2009, Nr. 20 (1), p. 19–26).
- ²² Pasak E. Gudavičiaus, „tautiškumas, objektyviai talkinęs reformacijai, turėjo trauktis prieš universalizimą, bet, antra vertus, siekia kuo plačiau bei geriau pasinaudoti kiekvienos tautos kūrybinėmis galiomis ir tam net jas sužadinti“ (*Vilniaus universiteto istorija 1579–1994*, p. 41).
- ²³ Platono (Platonas. *Valstybė*. Vertė J. Dumčius. – Vilnius: Mintis, 1981) teigimu, kaip tik VU dydžio bendruomenė (apie 20000 piliečių) sudarytų optimalaus dydžio miestą-valstybę.
- ²⁴ Nuo šio reitinginio kompleksio nėra laisvi ir Šaulauskas su Bumblausku, kurie teisinasi dėl žemo VU reitingo minėtame straipsnyje (M. P. Šaulauskas, A. Bumblauskas. The threefold step of *Academia Europeana*: a case of *Universitas Vilnensis*).
- ²⁵ Prisiminkime Kantą (I. Kant. *Der Streit der Fakultäten*. – Hamburg: Felix Meiner Verlag, 2005), kuris svarstė apie filosofijos ir teologijos santykį: pirmoji, būdama tarnaitė, neša antrosios šleifą ar apšviečia deglu jos kelią?
- ²⁶ Tai, kad Vilnius – bent aštuonių šventųjų (stačiatikių šv. Antano, šv. Jono, šv. Eustachijaus, unito šv. Juozapato, katalikų šv. Kazimiero, šv. Bobolos, šv. Rapolo, šv. Faustinos) miestas, rodo ne tiek Lietuvos politinį svorį, kiek skirtingų politinių darinių pretenzijas į Vilnių, kuris tapo ne tik šventųjų kryžkele, bet ir politinės kovos žeme.